

Кримчанін Б. А.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0003-4339-6658

Любавіна В. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-4715-1749

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

PRESUMPTION OF INNOCENCE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Стаття «Презумпція невинуватості: теоретичні та практичні аспекти» розглядає одну з основних засад кримінального права – принцип презумпції невинуватості. Цей принцип вимагає, щоб будь-яка особа, обвинувачена у вчиненні злочину, вважалася невинуватою, доки її вина не буде доведена в суді за належною процедурою. У статті аналізуються історичні корені цього принципу, його розвиток у різних правових системах та значення для забезпечення справедливого судового процесу.

Одним із ключових аспектів, розглянутих у статті, є юридичне обґрунтування презумпції невинуватості. Автори досліджують, як цей принцип закріплений у міжнародних та національних правових актах, зокрема в Європейській конвенції з прав людини та Конституції України. Вони також аналізують судову практику, показуючи, як принцип презумпції невинуватості застосовується на практиці, та які проблеми можуть виникати при його реалізації.

У практичній частині статті розглядаються конкретні приклади порушень презумпції невинуватості в різних країнах, а також способи захисту прав обвинувачених осіб. Автори приділяють увагу ролі адвокатів, правозахисних організацій та міжнародних інституцій у забезпеченні дотримання цього принципу. Окремо обговорюються питання впливу медіа на суспільну думку та процес формування уявлень про вину чи невинуватість обвинувачених.

Нарешті, стаття пропонує рекомендації щодо вдосконалення законодавства та судової практики для більш ефективного захисту презумпції невинуватості. Автори закликають до активної участі всіх учасників судового процесу в забезпеченні справедливого розгляду справ та наголошують на важливості підвищення правової культури суспільства. Вони підкреслюють, що дотримання принципу презумпції невинуватості є ключовим елементом у забезпеченні прав людини та зміцненні демократичних основ суспільства.

Ключові слова: презумпція невинуватості, кримінальне право, справедливий судовий процес, міжнародне право, національне законодавство, судова практика, порушення, права обвинувачених, законодавство.

The article «The Presumption of Innocence: Theoretical and Practical Aspects» examines one of the fundamental principles of criminal law - the principle of the presumption of innocence. This principle requires that any person accused of committing a crime be presumed innocent until proven guilty in court according to due process. The article analyzes the historical roots of this principle, its development in different legal systems, and its importance for ensuring a fair trial.

One of the key aspects considered in the article is the legal justification of the presumption of innocence. The authors examine how this principle is enshrined in international and national legal acts, in particular in the European Convention on Human Rights and the Constitution of Ukraine. They also analyze judicial practice, showing how the principle of the presumption of innocence is applied in practice, and what problems may arise in its implementation.

The practical part of the article examines specific examples of violations of the presumption of innocence in different countries, as well as ways to protect the rights of accused persons. The authors pay attention to the role of lawyers, human rights organizations and international institutions in ensuring compliance with this principle. Separately, the issues of the influence of the media on public opinion and the process of forming perceptions of the guilt or innocence of the accused are discussed. Finally, the article offers recommendations for improving legislation and judicial practice to more effectively protect the presumption of innocence. The

authors call for the active participation of all participants in the trial in ensuring a fair trial and emphasize the importance of improving the legal culture of society. They emphasize that compliance with the principle of the presumption of innocence is a key element in ensuring human rights and strengthening the democratic foundations of society.

Key words: *presumption of innocence, criminal law, fair trial, international law, national legislation, case law, violations, rights of the accused, legislation.*

Постановка проблеми та актуальність.

Принцип презумпції невинуватості є ключовим елементом системи кримінального правосуддя, який гарантує, що особа не може бути визнана винною без достатніх доказів, представлених у суді. Попри важливість цього принципу, його практичне застосування часто стикається з численними викликами. По-перше, сучасні медіа здатні суттєво впливати на суспільну думку, формуючи упередження щодо обвинувачених ще до початку судового розгляду. По-друге, недостатня правова культура в деяких суспільствах призводить до того, що принцип презумпції невинуватості не завжди дотримується належним чином, що може мати серйозні наслідки для справедливості судового процесу та захисту прав людини.

Умови сучасного глобалізованого світу, з його швидким розвитком інформаційних технологій та інтеграцією міжнародних правових стандартів, ставлять нові виклики перед забезпеченням принципу презумпції невинуватості. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю аналізу та вдосконалення механізмів правового захисту осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів. Особливо важливим є дослідження національних особливостей реалізації цього принципу в умовах демократії та верховенства права. Крім того, постійне зростання ролі медіа та їх вплив на формування суспільної думки вимагає нових підходів до забезпечення справедливого судового розгляду та захисту прав обвинувачених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед сучасних провідних українських науковців, що присвятили свої наукові дослідження тематиці всеохоплюючого принципу кримінального права презумпції невинуватості, доцільно згадати про таких як А. С. Степаненко, В. О. Попелюшко, В. П. Любавіна, В. Т. Нор, Гловюк І. В., Г., М. Мамка, Г. Рось, Кошель В. В., Павлов Р. В., Сиза Н. П та інші.

Постановка завдання. Метою статті «Презумпція невинуватості: теоретичні та практичні аспекти» є всебічний аналіз принципу презумпції невинуватості як одного з фундаментальних принципів кримінального права, що гарантує захист прав обвинувачених осіб на справедливий судовий розгляд. Дослідження спрямоване на вивчення історичних коренів та розвитку цього принципу, його нормативного закріплення в міжнародних та національних правових актах, а також на практичне застосування в судовій практиці. Важливим аспектом є аналіз проблем та викликів, що виникають при реалізації пре-

зумпції невинуватості, зокрема вплив медіа на суспільну думку та формування упереджень щодо обвинувачених осіб. У статті приділяється особлива увага ролі адвокатів, правозахисних організацій та міжнародних інституцій у забезпеченні дотримання цього принципу, а також пропонуються рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики для більш ефективного захисту презумпції невинуватості. Основна мета полягає в тому, щоб забезпечити глибоке розуміння значення презумпції невинуватості для забезпечення верховенства права, захисту прав людини та зміцнення демократичних основ суспільства.

Виклад основного матеріалу. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях; усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (частини перша, друга, третя статті 62 Конституції України) [1].

Презумпція невинуватості є одним із ключових принципів правової системи, який забезпечує фундаментальні права та свободи людини. У Конституції України цей принцип закріплено в статті 62, що вказує на його надзвичайну важливість у захисті громадян від неправомірних дій з боку державних органів. Відповідно до цієї статті, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину до тих пір, поки її вина не буде доведена у законному порядку та встановлена обвинувальним вироком суду [1]. Це означає, що будь-які звинувачення проти особи повинні бути ретельно розглянуті судом, а особа має право на справедливий та неупереджений судовий процес.

Ця норма є гарантією захисту прав людини, оскільки вона передбачає, що держава не може застосовувати покарання без достатніх доказів вини. Презумпція невинуватості захищає громадян від можливих зловживань з боку правоохоронних органів, які можуть використовувати свої повноваження для безпідставних переслідувань. Крім того, цей принцип забезпечує, що всі процесуальні дії, включаючи слідство та судовий розгляд, повинні бути проведені з дотриманням всіх норм та процедур, визначених законом.

У ширшому контексті, презумпція невинуватості є невід'ємною частиною системи стри-

мувань і протидія, яка забезпечує баланс між владою держави та правами особи. Вона також сприяє підвищенню довіри громадян до правової системи, оскільки гарантує, що ніхто не буде засуджений без належного доказу його вини. Це є особливо важливим в умовах демократичної держави, де права і свободи особи є найвищою цінністю.

Практичне застосування принципу презумпції невинуватості вимагає високого рівня професіоналізму від правоохоронних органів та суддів. Судді повинні бути об'єктивними та неупередженими, а також мати високу кваліфікацію для оцінки доказів. Правоохоронні органи, у свою чергу, повинні діяти в межах своїх повноважень та дотримуватися всіх процесуальних норм. Це включає в себе забезпечення права обвинуваченого на захист, а також право на мовчання і відмову від дачі показань, що закріплено в статті 63 Конституції України [1].

Одним із важливих на нашу думку аспектів презумпції невинуватості є те, що обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість. Це обов'язок сторони обвинувачення – надати достатні докази, які підтверджують вину обвинуваченого. Такий підхід забезпечує справедливий і змагальний процес, де обидві сторони мають рівні можливості

Презумпція невинуватості також є однією з фундаментальних гарантій прав обвинуваченого в кримінальному процесі адже вона включає низку ключових прав, серед яких право на захист, що дозволяє обвинуваченому мати адвоката для представлення його інтересів, що закріплено в статті 52 КПК України [2]. Також обвинувачений має право на мовчання та відмову від дачі показань проти себе, що закріплено в статті 63 Конституції України [1]. Це право гарантує, що обвинувачений не буде змушений давати свідчення, які можуть свідчити проти нього. Іншою важливою складовою є право на справедливий і публічний розгляд справи судом, передбачене статтею 6 Європейської конвенції з прав людини [3]. Це право забезпечує відкритість і прозорість судового процесу, даючи обвинуваченому змогу захищати свої права у справедливих умовах.

Згідно з КПК України, обвинувачений має низку інших прав, які спрямовані на забезпечення справедливого судового розгляду. Він має право знати сутність і підстави обвинувачення, що дозволяє йому готуватися до захисту [2]. Обвинувачений також може виступати на захист своїх інтересів, подавати докази, ставити питання свідкам та експертам, а також заявляти клопотання та скарги. Ці права дозволяють обвинуваченому активно брати участь у процесі і забезпечують баланс між обвинуваченням та захистом. Усі ці гарантії спрямовані на те, щоб уникнути засудження невинуватої особи, забезпечуючи об'єктивність і неупередженість судового розгляду.

У судовій практиці презумпція невинуватості забезпечується через ряд процесуальних механізмів. Одним з них є право на справедливий суд, що включає в себе право на адвокатський захист, право бути вислуханим та право на оскарження судового рішення. Судді та присяжні повинні об'єктивно розглядати докази, не маючи упередженості проти обвинуваченого. Це вимагає високого рівня професіоналізму та неупередженості з боку судової влади. У практиці багато випадків, коли відсутність дотримання презумпції невинуватості призводила до неправосудних вироків, що згодом переглядалися вищими інстанціями або міжнародними судами.

Незважаючи на те, що презумпція невинуватості є основним принципом, її застосування може стикатися з численними викликами. Вплив засобів масової інформації, суспільний тиск та політичні інтереси можуть впливати на суддів та присяжних, порушуючи об'єктивність судового процесу. Крім того, не всі країни мають однаковий рівень дотримання цього принципу, що може призводити до серйозних порушень прав людини. В Україні, як і в багатьох інших країнах, судова практика часом стикається з проблемами щодо забезпечення презумпції невинуватості, особливо у резонансних та політично вмотивованих справах.

Важливим аспектом дотримання презумпції невинуватості є роль адвокатури. Адвокати відіграють ключову роль у захисті прав підозрюваних та обвинувачених, забезпечуючи їм належну правову допомогу та захист. Вони виступають як посередники між обвинуваченим та судовою системою, допомагаючи забезпечити справедливий судовий розгляд. Адвокати можуть подавати апеляції, оскаржувати незаконні дії та рішення, а також захищати права своїх клієнтів на всіх етапах кримінального процесу. Таким чином, презумпція невинуватості є невід'ємною частиною справедливого правосуддя, і її дотримання є ключовим для захисту прав людини. Нажаль презумпція невинуватості може бути порушена.

Ось кілька реальних прикладів порушення презумпції невинуватості в судовій практиці:

1. У справі Корбана проти України (2019) Європейський суд з прав людини визнав порушення презумпції невинуватості. Заявник був публічно названий лідером злочинної організації найвищими посадовими особами держави, що порушувало принципи розсудливості та обережності¹. Це рішення підкреслило важливість дотримання презумпції невинуватості, незалежно від статусу підозрюваної особи, і підкреслило необхідність обережного підходу до публічних заяв про злочинність [4].

Цей випадок став прикладом того, як порушення презумпції невинуватості може мати серйозні наслідки для прав людини. Європейський суд зобов'язав Україну відшкодувати заявнику

матеріальну та моральну шкоду, а також прийняти заходи для запобігання подібним порушенням в майбутньому. Це рішення підкреслило важливість дотримання принципів справедливого суду та захисту прав підозрюваних.

2. У справі про спростування інформації (2024) Верховний Суд України розглянув ситуацію, де представники державної влади давали коментарі щодо розслідування, яке ще не завершилося. Це порушувало презумпцію невинуватості, оскільки публічні заяви про підозрювану особу можуть негативно впливати на її репутацію та права. Верховний Суд визначив, що такі дії порушують основні права людини і можуть мати серйозні наслідки для репутації підозрюваної особи [5]. Суд зобов'язав державних представників прийняти заходи для запобігання подібним порушенням в майбутньому, підкреслюючи важливість дотримання принципів справедливого суду та захисту прав підозрюваних.

Це рішення підкреслює важливість дотримання принципів справедливого суду та захисту прав підозрюваних. Верховний Суд України зобов'язав державних представників прийняти заходи для запобігання подібним порушенням в майбутньому. Суд зазначив, що прокурори та інші представники правоохоронних органів повинні бути особливо обережними в своїх висловлюваннях, щоб уникнути впливу на судові розгляди та забезпечити, що всі обвинувачення будуть розглянуті в законному порядку без упередження.

3. Справа про заяви прокурора (2024) є вагомим юридичним прецедентом, що підкреслює важливість дотримання принципу презумпції невинуватості. У цьому конкретному випадку, Касаційний цивільний суд Верховного Суду розглядав обвинувачення проти позивача, якого публічно назвали замовником убивства ще до встановлення вини за законом. Прокурор, що діяв від імені держави, зробив публічні заяви, які фактично визнавали позивача винним в організації злочину [6]. Суд встановив, що ці заяви були передчасними і могли негативно вплинути на репутацію позивача та його здатність до чесного і неупередженого судового розгляду. Суд вказав на те, що подібні заяви можуть суттєво вплинути на громадську думку та ставлення до позивача, що є неприйнятним в умовах справедливого правосуддя.

Рішення Касаційного цивільного суду Верховного Суду підкреслює, що такі дії прокурорів порушують основоположні права людини і принципи правосуддя, зокрема, презумпцію невинуватості, яка є ключовим елементом справедливого судового процесу. Суд зазначив, що прокурори та інші представники правоохоронних органів повинні бути особливо обережними в своїх висловлюваннях, щоб уникнути впливу на судові розгляди та забезпечити, що всі обвинувачення будуть розглянуті в законному

порядку без упередження. Це рішення також покликане забезпечити, що права підозрюваних будуть захищені на всіх етапах кримінального процесу, і що будь-які публічні заяви стосовно їхньої вини будуть зроблені лише після винесення відповідного судового рішення. Справа про заяви прокурора є важливим нагадуванням про те, що правосуддя повинно базуватися на чітких доказах і дотриманні законності, а не на передчасних звинуваченнях.

Презумпція невинуватості є важливим аспектом правової системи, що забезпечує справедливий та неупереджений розгляд справ. Однак численні приклади з судової практики свідчать про те, що цей принцип часто порушується, що може мати серйозні наслідки для прав людини та справедливості. У справі Корбана проти України (2019) Європейський суд з прав людини встановив порушення презумпції невинуватості, коли заявника публічно оголосили лідером злочинної організації ще до завершення судового розгляду. Це рішення стало важливим прецедентом, нагадуючи про необхідність дотримання принципів справедливого суду та обережного підходу до публічних заяв про злочинність. Європейський суд зобов'язав Україну відшкодувати заявнику матеріальну та моральну шкоду, а також прийняти заходи для запобігання подібним порушенням у майбутньому, що підкреслює важливість цього принципу для захисту прав підозрюваних.

Інші приклади, такі як справи про спростування інформації (2024) та заяви прокурора (2024), також демонструють, як публічні коментарі державних представників можуть порушувати презумпцію невинуватості. Верховний Суд України та Касаційний цивільний суд Верховного Суду наголосили на необхідності обережного підходу до висловлювань, щоб не впливати на репутацію та права підозрюваних. Ці рішення підкреслюють, що правосуддя має базуватися на чітких доказах і дотриманні законності, а не на передчасних звинуваченнях. Судові органи зобов'язали державних представників прийняти заходи для запобігання подібним порушенням у майбутньому, що сприяє зміцненню довіри до правової системи та забезпеченню справедливості.

Висновок. Презумпція невинуватості є наріжним каменем правової системи та суспільного ладу, забезпечуючи справедливий та неупереджений розгляд справ. Вона втілює фундаментальний принцип, що кожна людина вважається невинною, поки її вина не буде доведена у законному порядку. Такий підхід забезпечує захист прав особи та сприяє довірі громадян до правосуддя. Проте, попри свою очевидну важливість, презумпція невинуватості стикається з численними викликами в сучасному світі, де медіа та суспільна думка можуть впливати на сприйняття окремих справ.

Важливість презумпції невинуватості полягає в її здатності забезпечувати справедливий судовий процес. Це гарантує, що обвинувачений має право на захист та не може бути засуджений без достатніх доказів. У цьому контексті, важливим є належне виконання процесуальних норм та стандартів, що забезпечують захист прав обвинувачених. Крім того, презумпція невинуватості сприяє збереженню балансу між інтересами обвинуваченого та суспільства, запобігаючи необґрунтованим та незаконним переслідуванням.

Незважаючи на теоретичну важливість презумпції невинуватості, на практиці виникають певні проблеми її реалізації. Зокрема, медіа можуть впливати на сприйняття окремих справ, створюючи упереджене враження про обвинувачених. Це може впливати на громадську думку та навіть на рішення суддів та присяжних. Також існує проблема зловживання правоохоронними органами своїми повноваженнями, що

може призводити до порушень презумпції невинуватості та прав людини.

У сучасному світі важливо знаходити баланс між захистом презумпції невинуватості та забезпеченням безпеки суспільства. Це включає вдосконалення законодавства та механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів, а також підвищення відповідальності медіа за поширення інформації. Також необхідно розвивати правову культуру та освіту громадян, щоб вони розуміли важливість презумпції невинуватості та не піддавалися впливу упередженої інформації.

Загалом, презумпція невинуватості залишається ключовим принципом правової системи, який потребує постійної уваги та вдосконалення. Її захист та реалізація є необхідними для забезпечення справедливості та прав людини. В умовах постійних змін та викликів, що стоять перед суспільством, важливо продовжувати працювати над зміцненням цього принципу та забезпеченням його неухильного дотримання.

Список використаних джерел:

1. Конституція: Закон України//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Європейська конвенція з прав людини: ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Судова влада України. Чи застосовна в приватному праві презумпція невинуватості і якщо так, то в якому значенні – міркуваннями поділився суддя ВС від 11 квітня 2024 URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1588043/?form=MG0AV3>
5. Рішення від 20.11.2024 по справі 755/12027/24 дніпровський районний суд міста Києва URL: <https://opendatabot.ua/court/123162313-2f01d87dc5e500e3281bd?form=MG0AV3>
6. Судова влада України. КЦС ВС вчергове наголосив, що вибачення не є способом захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації від 02 квітня 2024 URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1582673/>